

УДК 575.8

СПРИЙНЯТТЯ ЕВОЛЮЦІЙНОЇ ТЕОРІЇ Ч. ДАРВІНА В УКРАЇНІ (друга половина XIX ст.)

Пилипчук О.Я., д-р біол. наук, проф.
(Державний університет інфраструктури та технологій:
Київський інститут залізничного транспорту)

У статті висвітлюється процес сприйняття еволюційної теорії на теренах України у другій половині XIX ст. Аналіз оригінальних робіт вчених-біологів в Росії другої половини XIX ст. і відповідної історіографічної та архівної літератури свідчить, що вони жваво відгукнулися на вихід у світ книги Ч. Дарвіна «Походження видів» (1859) і вже на початку 60-х років XIX ст. в рефератах, статтях і виступах окремих вчених стали викладатися і оцінюватися положення нового вчення.

Ключові слова: еволюція, еволюційна теорія, дарвінізм, анатомія тварин, Ч. Дарвін.

Початковий етап поширення і сприйняття еволюційного вчення Ч. Дарвіна в Україні починається 1860-м роком. Він став важливою віхою в розвиткові вітчизняної еволюційної думки, не тільки визначивши долю раннього дарвінізму, але багато в чому зумовивши характер і своєрідність розвитку його на українському ґрунті. Разом з цим історія питання про становлення російського дарвінізму вивчена достатньо повно і ґрунтовно.

Аналізові шляхів початкового поширення еволюційної ідеї Ч. Дарвіна в царській Росії і перших повідомлень про його книгу присвячені праці К. Я. Ратнера і К.І. Шафрановського (1939) [1], С.Л. Соболя (1945, 1953, 1957) [2], Б.С. Райкова (1960) [3], Я.М. Митрофанова (1957) [4], Ю.В. Чайковського (1989) [5]. У свою чергу, вартісні відомості про перші кроки дарвінізму на терені України містять матеріали, пов'язані з вивченням ролі наукових центрів (природничо-наукових товариств, університетів і Академії наук), в поширенні і розвиткові дарвінівських ідей: С. Ю. Ліпшиць (1940) [6], О. І. Барбарич (1970) [7], М.М. Ігнатова (1970) [8], К. В. Маноїленко, Л. М. Хахіна (1974) [9], Т. О. Работнов, В. М. Тихомиров (1979) [10], Б. М. Мазурович (1972)

[11], О. Я. Пилипчук (1992) [12]. Усі наведені праці у своїй сукупності безумовно засвідчують високу міру вивченості даного питання. Однак, кожна з цих праць розкриває лише окремі епізоди історії і тому є тільки підготовчим матеріалом для узагальнюючого дослідження з історії еволюційної думки в Україні. Теоретичне осмислення всього цього матеріалу – нагальне завдання сьогодення.

Аналіз оригінальних робіт вчених-біологів в царській Росії другої половини XIX ст. і відповідної історіографічної та архівної літератури свідчить, що вони жваво відгукнулися на вихід у світ книги Ч. Дарвіна «Походження видів» (1859) і вже на початку 60-х років XIX ст. в рефератах, статтях і виступах окремих вчених стали викладатися і оцінюватися положення нового вчення. Цей аналіз також засвідчує, що знайомство суспільства з дарвінізмом, його поширення в Російській державі здійснювалося двома послідовними етапами. Часова межа між ними припадає на 1864 рік, коли вперше російською мовою була опублікована книга Ч. Дарвіна, в перекладі С. О. Рачинського [13].

Безперечно, сам факт появи книги Ч. Дарвіна російською мовою з оригіналу був дуже важливим моментом в поширенні дарвінізму. Однак, цій події

передував невеликий за часом (1859–1864), але дуже відповідальний для долі дарвінізму *перший етап*: фактично це був початок проникнення еволюційної концепції Ч. Дарвіна в Україну. Безперечно також і те, що цей період не тільки став важливою віхою в розвитку вітчизняної еволюційної думки як такої, що визначив долю раннього дарвінізму, але він також багато в чому зумовлював характер і своєрідність розвитку його на українському ґрунті.

Головною особливістю цього періоду стала публікація статей-відгуків на працю Ч. Дарвіна, які несли не тільки інформацію про нову книгу з еволюції, але і знання про нову еволюційну теорію. В цих відгуках часто робилася спроба обговорити окремі її положення, теоретично осмислити і висловити своє відношення до вчення Ч. Дарвіна. Сьогодні ми сміливо заявляємо, що статті в періодиці початку 60-х років підготували сприйняття вчення Ч. Дарвіна, вони ніби «розчистили дорогу дарвінізму» і до певної міри визначили відношення до нього.

Початок *другого етапу* поширення дарвінізму в Україні можна датувати 1864 роком, коли, як ми вже згадували, вперше російською мовою побачила світ книга Ч. Дарвіна «Походження видів». Відтепер вчення Ч. Дарвіна в оригіналі стало доступним широкому загалу громадськості Росії і в тому числі на Україні [14].

Завершився даний етап 1926 роком. У цей час виходить праця С. С. Четверикова «Про деякі моменти еволюційного вчення з точки зору сучасної генетики», в якій вчений глибоко обґрунтував менделівські закономірності успадкування, спираючись на еволюційну теорію, та проаналізував роль елементарних факторів еволюції. Становлення генетики як науки на початку ХХ ст. мало революційний вплив на розвиток всієї біології. Воно зумовило перегляд найважливіших понять і уявлень. Однак такий перегляд відбувався з великими труднощами і зумовив чимало помилкових поглядів, які пізніше були відхилені.

За першу чверть свого існування (1900–1925 рр.) генетика накопичила велику кількість даних про закономірності спадкування. Багато альтернативних ознак були підтверджені правилами Менделя та доведена їх генна обумовленість. Все це призвело до широкого визнання структурних основ спадковості, але визнання хромосомної теорії та лінійного розташування генів в хромосомах відбулося не відразу. Лише в 20-30 рр. ХХ ст., завдяки подальшим успіхам генетики і цитогенетики, хромосомна теорія отримала непересічні докази і стала розглядатися як одне з найбільших наукових завоювань ХХ ст.

В середині 20-х рр. серед біологів ще не було єдності в поглядах на кардинальні питання еволюції. На формування еволюційних поглядів генетиків в першій чверті ХХ ст. великий вплив мали Г. де Фріз, В. Йоганзен, В. Бетсон, Я. Лотсі, Т. Морган, Ю. О. Філіпченко. Однак система їх уявлень багато в чому відрізнялася від уявлень вчених інших біологічних спеціальностей. Це стосується питань ектогенезу і автогенезу, ролі добору в еволюції, значення мутацій для еволюції тощо.

С. С. Четвериков у згаданій роботі, яка з'явилася одночасно з іншим виданням книги Ю. О. Філіпченка «Еволюційна ідея в біології» (1926), виклав суттєво нові погляди і намітив програму досліджень, реалізація якої згодом протягом двох десятиків років складала одну з основ синтетичної теорії еволюції. Система поглядів С. С. Четверикова представляла собою новий крок в розвитку еволюційного вчення. На противагу переважної більшості генетиків того часу, які говорили про першість генетики над теорією Ч. Дарвіна, С. С. Четвериков писав: «Дарвінізм... отримав в особі менделізму абсолютного несподіваного і могутнього союзника» (1926, с. 32).

Дуже важливою подією другого періоду була публікація нарису К. А. Тімірязєва «Книга Дарвіна, її критики і коментатори» (1864). Безперечно, це був чудовий виклад теорії Дарвіна, через призму якого сприймав-

ся дарвінізм багатьма поколіннями вітчизняних читачів. К. А. Тімірязеву вдалося так глибоко осмислити суть дарвінівського вчення та так тонко передати основні його положення, що в деяких пунктах він своїми формулюваннями навіть розвивав дарвінізм [15]. Однак, на першому етапі поширення дарвінізму в Україні перше місце належить К. Ф. Кесслеру.

Карл Францович Кесслер (1815–1881) на початку своєї наукової діяльності був прибічником поглядів Ж. Кюв'є, однак пізніше перейшов на позиції еволюційного вчення. Ще у 1847 р. він виступив на святковому акті Київського університету з промовою «Про походження домашніх тварин», в якій розвивав погляди про широку мінливість тварин під впливом факторів зовнішнього середовища.

Безперечно, важливу роль у формуванні поглядів К. Ф. Кесслера відіграло його знайомство у 1851 р. з К. Ф. Рулье та зустріч у 1860 р. з Е. Геккелем. Ось чому, виступаючи у Києві вже на I з'їзді дослідників природи (1861) з доповіддю про завдання фауністичних досліджень в Росії і на Україні, зокрема, К. Ф. Кесслер розглядав останні у прямій залежності від еволюційної теорії Ч. Дарвіна [16].

У 1956 р. К. Ф. Кесслер їздив на урочисте відкриття заснованого К. Ф. Рулье першого у Росії науково-популярного журналу «Вестник естественных наук», брав активну участь у його роботі. Цьому журналові взагалі належала ініціатива в ознайомленні російського суспільства з вченням Ч. Дарвіна. Видавався цей журнал Московським товариством дослідників природи. Починаючи з березневого номера 1862 р., у ньому друкувалися різні матеріали про книгу Ч. Дарвіна. Спочатку це були переклади статей, відгуків, розповідей з англійських журналів. Ці матеріали демонстрували читачам ситуацію – як обговорювалося вчення Дарвіна, які його положення виділялися в першу чергу. Публікуючи ці перекладні статті, журнал «Вестник естественных наук» побачив в книзі

Ч. Дарвіна нову біологічну концепцію, головний зміст якої полягав в обґрунтуванні нового принципу (закону природного добору), який пояснював причини походження видів. Згодом його учні К. М. Єльський та О. Л. Карпінський теж стали виступати як активні послідовники Ч. Дарвіна.

Прибічник еволюційної теорії Костянтин Миколайович Єльський (1837 – 1896) надавав важливого значення розробці природничої класифікації тварин. Критикуючи штучні побудови, основані на небагатьох ознаках, він писав: «Багатосторонність погляду є підставою для будь-якої істини природничої класифікації» [17]. Вже в своїй магістерській дисертації К. М. Єльський не обмежився вивченням анатомії моллюска *Lithoglyphus naticoides*. Він прагнув простежити і філогенетичну спорідненість цього виду з іншими моллюсками, надавав великого значення ролі зовнішнього середовища як фактора, що впливає на мінливість організмів.

В роботі «Про малакологічну фауну околиць м. Києва» (1863) вчений прагнув показати, як змінюються представники одного і того ж роду, а іноді і виду залежно від місцезнаходження, складу ґрунту та інших умов. К. М. Єльський писав у 1862 році: «Теорія Ч. Дарвіна переродження видів сприяє розвитку природничих наук». Безперечно, вчений був прихильником еволюційного вчення і належить до числа перших послідовників Ч. Дарвіна в Україні.

Інший учень К. Ф. Кесслера по Київському університетові Олександр Львович Карпінський (1836–1887) закінчив університет у 1862 р. 27 травня 1866 р. захистив дисертацію «Дослідження черепа риб родини карпових». Дисертація показує, що він зумів оцінити значення теорії Дарвіна для біологічної науки в цілому і для порівняльної анатомії зокрема. Порівняльно-анатомічний характер має і більш рання його праця «Коротка характеристика риб з родини карпових» (1862) [18].

Свої дослідження О. Л. Карпінський здійснював у порівняльному аспекті, причому відзначав вплив віку, статі і середовища на будову черепа. Цікавою є відзначена вченим така закономірність: за своєю будовою череп дорослих екземплярів дрібних видів був схожим з черепом молодих екземплярів тих видів, які сягають в дорослому стані великих розмірів. Це свідчить про спільність походження видів, що порівнюються.

Як активний прихильник теорії Ч. Дарвіна про походження видів, О. Л. Карпінський усі свої дослідження з анатомії тварин розцінював з точки зору їх значення для розвитку цієї теорії. Доводиться констатувати, що праці О. Л. Карпінського незаслужено забуті зоологами.

Слід зауважити, що досі немає достатньо повної картини поширення дарвінівського вчення на теренах сьогоднішньої України: не простежена хронологічна послідовність появи перших відомостей про книгу Ч. Дарвіна, не визначені канали, якими йшло ознайомлення з нею читачів, досі не розглянуті змісти статей, які популяризували вчення Ч. Дарвіна.

Разом з цим залишається мало дослідженим питання про особливості процесу сприйняття дарвінізму в Україні. Як відбувалося осмислювання основних ідей і положень дарвінівської концепції? Яким представлявся її науковий статус: чи сприймалася вона в якості нової наукової теорії, чи загальної філософської доктрини? Чи сприймалася книга Ч. Дарвіна як ще один варіант еволюційної концепції, чи як праця, що містила в собі пояснення рушійних сил еволюції? Якими шляхами відбувалося обговорення принципів дарвінізму і яке було відношення вчених до теорії добору? Відповіді на ці та інші питання розкривають характер сприйняття дарвінізму і нині є складовими досліджень з методології науки.

Безперечно, процеси поширення і сприйняття дарвінізму, хоча вони і тісно пов'язані між собою, за своєю суттю є двома різними процесами. Пер-

ший з них, передуючи другому, посталяє матеріал, який повинен бути обдуманим, обговореним і відповідно оціненим. Якщо перший процес пов'язаний з проникненням, популяризацією, пробудженням інтересу до концепції Ч. Дарвіна, що з'явилася, то другий відповідає за трактування і розуміння її основних положень.

Перше повідомлення російською мовою про книгу Ч. Дарвіна «Походження видів» знаходимо в рефераті російського вченого М. Страхова статті Ч. Лайєлла «Поява людини на землі» (1859), який було надруковано в січневому номері «Журналу міністерства народної освіти» за 1860 рік [19]. М. М. Страхов висловив переконання, що «праця такого вченого, як Дарвін, має величезне значення» (с. 6). Він також зазначає, що особлива цінність вчення Ч. Дарвіна полягає в запереченні «звичайного серед натуралістів» уявлення про створення і постійність видів тварин і рослин. Завдяки теорії Дарвіна про «переродження видів» підривається одне «чудо», «дещо неясне, незрозуміле, навіть прямо протилежне погляду, який панує в науці про природу» (с. 7). Як бачимо, Страхов вітав книгу Дарвіна як працю, в якій уявлення про походження видів шляхом історичного їх перетворення отримало міцне обґрунтування.

Через два роки, М. М. Страхов знову висловив своє судження про книгу Ч. Дарвіна. У своїй статті «Дурні ознаки» (1862) він зазначає, що серед відгуків на книгу Дарвіна дивною видається думка перекладачки К. Рульє до французького видання «Походження видів», що нібито теорія Ч. Дарвіна є «новою природничою соціальною наукою». Це свідчить про «дурні ознаки» в розумінні дарвінізму. М. М. Страхов робить висновок, що теорія Дарвіна є новою науковою теорією природознавства, новою системою, яка корінним чином змінює найбільш головні, найбільш «суттєві поняття стосовно організмів» [20].

М. М. Страхов у цій статті також зазначає, що безсумнівне значення

книги Дарвіна полягало в тому, що йому вдалося «накопичити» багато різних фактів і довести ними історичну мінливість видів. Завдяки Ч. Дарвіну це положення набуло вигляду добре обгрунтованого наукового положення. Однак, М. М. Страхов підкреслював, що якщо врахувати, що думка про «переродження» видів висловлювалася і до Дарвіна і фактично підкреслювалася, то слід визнати, що головна заслуга Дарвіна в іншому. Уявлення про походження видів стало науковою теорією, воно отримало «повну вагу» тільки тому, що Дарвіну «вдалося знайти риси закону, згідно якого здійснюється зміна видів» (с. 166).

Ось чому, твердить Страхов, відкриття «закону природного обрання або життєвої конкуренції» важко переоцінити. У результаті його дії причини перетворення видів виявляються незалежними від побічних факторів і добре пояснюється природними витоками – взаємодією самих організмів. Популяризатор вчення Дарвіна М. М. Страхов наголошував, що книга Дарвіна, яка вмістила в себе і докази історичної мінливості видів, і пояснення її причин «представляє величезний прогрес, значний крок в розвитку природничих наук» (с. 167).

Знайомство з публікаціями М. М. Страхова переконує нас в тому, що цей вчений зробив першу в історії еволюційної теорії спробу на терені тогочасної Росії розглянути причини виникнення дарвінізму. На його думку, вони лежали в тому загальному стані природничих наук, якого вони досягли до середини XIX ст. Що розвиток природознавства в середині XIX ст., його успіхи передбачали «великий переворот в розумових настроях людства». Насправді цей переворот здійснився у 1859 р. в науці про живі організми, він був зроблений книгою Ч. Дарвіна про походження видів. Так справедливо завершував М. М. Страхов свій другий відгук на теорію Дарвіна.

Таким чином, слід зробити висновок, що вже ці перші відгуки на книгу Дарвіна, які з'явилися ще до її публікації російською мовою у 1864 р.,

свідчать про глибоке і вірне розуміння дарвінівської концепції. Фактично вона сприймалася як нова природничо-наукова теорія, яка змінила стиль мислення в природознавстві. Відкриття закону природного добору було визнано головною заслугою Ч. Дарвіна.

Видатний російський історик біології С. Л. Соболев справедливо зауважував, що для вирішення питання про особливості сприйняття вчення Дарвіна в Росії праці та еволюційні погляди молодого М. М. Страхова мали величезне значення [21]. М. М. Страхов був послідовним прибічником ідеї історичного розвитку органічного світу. Він постійно перебував в курсі усіх дискусій про постійність і еволюцію видів, він закликав відкинути *вчення про творіння*: його не влаштувало пояснення виникнення організмів з допомогою особливої «сили».

Дуже важливим було те, що М. М. Страхов був біологом. Як «натураліст, він прихильно віднісся до того, що еволюційне вчення Ч. Дарвіна побудоване на основі фактичного матеріалу» і тому був змушений підтримувати його (Соболев, 1957) [22]. До цього слід додати, що М. М. Страхов був не тільки добре підготовленим зоологом-морфологом, але і широким дослідником природи. Свою магістерську дисертацію, захищену у 1857 р., М. М. Страхов готував під керівництвом академіка Ф. Ф. Брандта. Так, у листі до нього від 25.11.1851 р. він повідомляє, що в ході підготовки дисертації освоює не тільки спеціальну літературу, але і прагне розвинути думки, які містяться в загальних зведеннях з біології [23].

До публікацій книги «Походження видів» російською мовою головним джерелом інформації про неї були загальні і науково-популярні журнали: «Журнал Министерства народного просвещения», «Вестник естественных наук», «Отечественные записки», «Современник», «Библиотека для чтения», «Время», «Русский вестник» та ін. Різні за обсягом (від коротких анотацій до величезних робіт) та характером (реферативні, оглядові, аналітичні, перекладні,

оригінальні) журнальні статті прагнули познайомити і збудити інтерес до нового еволюційного вчення.

Безперечно, вихід у 1859 р. праці Ч. Дарвіна «Походження видів» сприяв рішучому переходу біологів України від креаціонізму до еволюціонізму (трансформізму) і тим самим остаточно утвердженню матеріалістичних поглядів у біології. Важливу роль у цьому відіграли й передові ідеї вітчизняних попередників Ч. Дарвіна, зокрема М.О.Максимовича, К. Ф. Рулье, К. Ф. Кесслера та ін.

Активним пропагандистом вчення Ч. Дарвіна був харків'янин Максим Олексійович Антонович (1835–1918). У своїй рецензії «Два типи сучасних філософів» («Современник», 1861) він висловив позитивне відношення до Дарвіна [24]. Цією рецензією була зроблена одна з перших спроб популяризації еволюційних ідей Ч. Дарвіна серед широкого кола читачів в Україні. М. О. Антонович зазначав, що прибічники матеріалістичної філософії в Росії та Україні з величезною радістю сприйняли вчення Ч. Дарвіна, вони буквально «схопилися за Дарвінову теорію видів» (с. 396). У 1861 р. ним ще не було дано детальних пояснень цього зв'язку, однак через три роки М. О. Антонович аргументовано розгорнув своє уявлення про вчення Ч. Дарвіна, як про нову філософську теорію всезагальності руху і розвитку в природі нової загальної концепції світу [25].

Для характеристики М. О. Антоновича слід навести короткі відомості з його життя та діяльності. Народився він у м. Білопілля Харківської губернії (нині Сумська область). Як син дяка він навчався спочатку в Харківській семінарії, а відтак в Петербурзькій духовній академії. Однак, обрав шлях літератора-критика, публіциста і популяризатора науки. З 1859 р. Антонович був співробітником журналу «Современник», друкувався також в «Новом образовании», «Народном чтении» та інших журналах.

В галузі біології М. О. Антонович цікавився фізіологією і, особли-

во, еволюційним вченням. Оцінюючи його добросовісну працю в плані популяризації і пропаганди дарвінізму, зауважимо, що в ній поєднувалося висвітлення фактичних даних біології, реформованою вченням Дарвіна, з обговоренням теоретичних питань, що межують між біологією і філософією [26]. Безперечно, вся діяльність М. О. Антоновича як публіциста, популяризатора і перекладача відображала його одночасний інтерес до фактів в різних областях природознавства.

Таким чином, на першому етапі поширення дарвінізму в Україні стали створюватися основи своєрідного (назвемо його світоглядного) розуміння вчення Ч. Дарвіна, яке в своєму розвитку в майбутньому склало яскраву особливість його сприйняття на вітчизняному ґрунті.

Серед ранніх публікацій про книгу Ч. Дарвіна особливо помітною була стаття «Дарвін і його теорія утворення видів», яка вийшла у 1861 р. в петербурзькому журналі «Библиотека для чтения». Фактично це був перший, російською мовою, достатньо повний і добре обдуманий виклад книги Ч. Дарвіна. Стаття не була підписана. Про її авторство говорили М. О. Антонович, С. Л. Соболев, Б. Є. Райков, Л. Я. Бляхер та ін. [27]. Однак, сучасний російський історик науки Ю. В. Чайковський доводить, що автором вказаної праці був швейцарський зоолог Е. Клапаред (Claparede, 1861) [28].

Завдяки публікації статті в «Библиотеке для чтения» до розуміння читача популярного журналу потрапила ідея про те, що головна заслуга Дарвіна полягає у відкритті закону природного добору як «організуючої» сили еволюції. Як зазначає Ю. В. Чайковський, переклад і публікація статті Клапареда був єдиним детальним викладом книги Дарвіна російською мовою аж до 1864 р. і навколо неї понад 100 років велися суперечки, хто ж все-таки з російських авторів міг бути її автором [29].

Принагідно зауважимо, що творчі пошуки Ю. В. Чайковського виявили нові матеріали щодо питання дослі-

дження витоків «російського дарвінізму» [30]. Ю. В. Чайковський називає 37 вітчизняних публікацій за період 1853 – 1863 рр., в яких обговорювалася ідея еволюції; з них 17 – знайомили читача з суттю дарвінівського вчення, або окремими його деталями. Складена Ю. В. Чайковським таблиця систематизує опубліковані в даному періоді праці, які, в тій чи іншій мірі, стосувалися як еволюційного вчення Ч. Дарвіна, так і його автора і представляли безсумнівний інтерес з точки зору інформаційного насичення питання про перші кроки дарвінізму як в Росії, так і в Україні.

Окрім журнальних статей на першому етапі поширення дарвінізму в Україні, відгуки на появу книги Ч. Дарвіна друкувалися і у великих виданнях. Так, в російському перекладі книги Р. Чемберса, що побачила світ у 1863 р. під назвою «Естественная ис-

тория мироздания», її перекладач О. М. Пальховський у вступній статті та замітках дав короткий виклад книги Ч. Дарвіна і відтінив ті її положення, які сприймалися ним як найбільш важливі [31]. У першу чергу він відзначив, що Ч. Дарвіном створена нова теорія, якій «в даний час належить перше місце в науці» (1863, с. 411). З появою праці Ч. Дарвіна втратило всяке значення вчення про незмінність видів (Там само, с. 107). Що головна заслуга Ч. Дарвіна полягала у відкритті закону боротьби за існування і принципу утворення видів шляхом різновидностей. Від себе зауважимо, що ці висловлювання Пальховського були високо оцінені Б. М. Козо-Полянським (1951), як такі, що відіграли позитивну роль в «розчищенні дороги» дарвінізму в Росії і, звичайно, в Україні [32].

ЛІТЕРАТУРА

1. Ратнер К.Я., Шафрановский К.И. Первые переводы работ Ч. Дарвина на русский язык // Природа. 1939. №11. С. 114-116.
2. Соболев С.Л. Борьба М.А. Мензбира за дарвинизм // Бюлл. Моск. о-ва испыт. природы. Отд. биол. 1946. Т.51. Вып.1. С. 32-42; Соболев С.Л. Возникновение и развитие материалистической традиции в русской эволюционной мысли XVIII и первой половины XIX века // Тр. Ин-та истории естествознания и техники. 1953. Т.5. С. 11-50; Соболев С.Л. Принципы естественного отбора в работах некоторых английских биологов 10-30-х годов XIX в. // Тр. Ин-та истории естествознания и техники АН СССР. 1962. Т.40. С. 17-117.
3. Райков Б.Е. Из истории дарвинизма в России // Тр. Ин-та истории естествознания и техники. 1960. Т.31. Вып.6. С. 17-81.
4. Митрофанов Я. Отклики в России на появление книги Ч. Дарвина «Происхождение видов путем естественного отбора» // Тр. Воронежского ун-та, 1957. Вып.3. С. 3-12.
5. Чайковский Ю.В. Первые шаги дарвинизма в России // Историко-биологические исследования. 1989. Вып.10. С. 121-141.
6. Липшиц С.Ю. Московское общество испытателей природы за 135 лет его существования. Москва: МОИП. 1940. 136 с.
7. Барбарич А.И. Киевское общество естествоиспытателей и его роль в развитии ботаники: К 100-летию со дня организации: 1869-1969 // Бот. журнал. 1970. Т.55. № 4. С. 583-591.
8. Ипатова Н.Н. Из истории эволюционной идеи в России: (Роль русских естественнонаучных обществ в распространении и развитии дарвинизма. 1859-1917). Ленинград. 1970.
9. Манойленко К.В., Хахина Л.Н. Из истории развития эволюционной теории в Академии наук и вклад академика А.С. Фаминцина // Журн. общ. биол. 1974. Т.35. № 2. С. 308-314.
10. Работнов Т.А., Тихомиров В.Н. К истории разработки проблем эволюционной теории и экологии в МГУ и МОИП // Бюллетень МОИП. Отд. биол., 1979. Т.84. №6. С. 3-14.
11. Мазурмович Б.М. Развитие зоології на Україні. Київ: Вид-во Київ. ун-ту. 1972. 230 с.
12. Пилипчук О.Я. Киевское общество естествоиспытателей: 1869-1929. – Москва. 1992. 36 с. – (Автореф. дисс.док.биол.наук).
13. Рачинский С.А. Перевод с английского книги Ч. Дарвина «О происхождении видов в царстве животном и растительном путем естественного подбора родичей или о сохранении усовершенствованных пород

в борьбе за существование». Соч. Ч. Дарвина. Санкт-Петербург. 1864. 399 с.

14. Митрофанов Я. Отклики в России на появление книги Ч. Дарвина «Происхождение видов путем естественного отбора» // Тр. Воронежского ун-та, 1957. Вып. 3. С. 3–12.

15. Тимирязев К.А. Книга Дарвина, ее критики и комментаторы // Отечественные записки (Санкт-Петербург). 1864. Т.155. №7. С. 880–912; Т.156. №9. С. 650–685; Т.157. №11. С. 859–882.

16. Банина Н.Н. К.Ф. Кесслер и его роль в развитии биологии в России (1815–1881). Москва; Ленинград: Изд-во АН СССР. 1962. 141 с.

17. Державний архів м. Києва. Ф.16. Оп. 301. Од.зб. 202. – (Київський університет).

18. Карпинский А.Л. Краткая характеристика рыб из семейства карповых. Киев, 1862. 284 с.

19. Страхов Н.Н. Рецензия на книги Ч. Лайелля «Появление человека на земле» и Р. Бронна «Исследования о законах развития органического мира» // Журн. Министерства народного просвещения. 1860. № 1. Раздел 7. Часть 1. С. 1–12.

20. Страхов Н.Н. Дурные признаки // Время. 1862. №11. С. 158–172.

21. Соболев С.Л. Из истории борьбы за дарвинизм в России // Тр. Ин-та истории естествоз. и техники АН СССР. 1957. Т.14. Вып.2. С. 195–227.

22. Там само. С. 202

23. АРАН. Фонд 51. Оп.2. №49. Л.1.

24. Антонович М.А. Два типа современных философов // Современник. 1861. № 4. С. 349–418.

25. Антонович М.А. Теория происхождения видов в царстве животном // Современник. 1864. Т.101. № 3–4. С. 63–101.

26. Антонович М. Ч. Дарвин и его теория. Санкт-Петербург, 1896. 353 с.

27. Бляхер Л.Я. М.А. Антонович – популяризатор и пропагандист дарвинизма // Историко-биологическое исследование. 1978. Вып.7. С. 119–139.

28. Чайковский Ю.В. О Дарвине между строк // Вопросы истории естествознания и техники. 1983. Вып.2. С. 108–119.

29. Чайковский Ю.В. Первые шаги дарвинизма в России // Историко-биологические исследования. 1989. Вып.10. С. 121–141.

30. Чайковский Ю.В. Рождение дарвинизма // Теоретические проблемы современной биологии. Пушино, 1983. С. 94–103.

31. Пальховский А.М. Вводная статья к переводу книги «Vestiges of the history of creation», изданной на русском языке под названием «Естественная история мироздания». Москва. 1863. 366 с.

32. Козо-Полянский Б.М. А.М.Пальховский – забытый дарвинист-шестидесятник // Природа. 1951. № 5. С.73–77.

Пилипчук О.Я. Восприятие эволюционной теории Ч. Дарвина в Украине (вторая половина XIX ст.). В статье освещается процесс восприятия эволюционной теории на территории Украины во второй половине XIX ст. Анализ оригинальных работ ученых-биологов в России второй половины XIX ст. и соответствующей историографической и архивной литературы свидетельствует, что они активно отозвались на выход в свет книги Ч. Дарвина «Происхождение видов» (1859) и уже в начале 60-х годов XIX ст. в рефератах, статьях и выступлениях отдельных ученых стали выкладываться и оцениваться положение нового учения.

Ключевые слова: эволюция, эволюционная теория, дарвинизм, анатомия животных, Ч. Дарвин.

Pylypchuk O.Ya. Perception of Darwin's evolutionary theory in Ukraine (second half of the XIX century). The article highlights the process of perception of the evolutionary theory in Ukraine in the second half of the XIX century. An analysis of the original works of biology scientists in Russia of the second half of the 19th century and relevant historiographic and archival literature testifies, that scientists responded to the publication of Charles Darwin's book "The Origin of Species" (1859). In the early 60-ies of the XIX century, in articles and speeches some scientists began to set out and appraise the key messages of the new teaching.

Key words: evolution, evolutionary theory, darwinism, animal anatomy, Charles Darwin.